

POSTAVENIE BISKUPA NA PRELOME ANTIKY A STREDOVEKU

Emanuel JIRKAL

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Katedra histórie
Hodžova 1
949 01 Nitra
ejirkal@ukf.sk

JIRKAL, Emanuel. *The Position of Bishop at the Turn of Antiquity and the Middle Ages.* In *Studia Historica Nitriensia*, 2020, vol. 24, no. 1, pp. 3-17, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2020.24.1.3-17.

The paper focuses on the bishop's position in his Christian community and his position within the Roman Empire, especially after Constantine's turn. The function of the bishop, his position and his powers gradually changed in the Late Antiquity, which was also reflected in the imperial legislation. To some extent, the bishops represented state authorities, especially the judicial ones, and took care of the poor and the needy. As the economic power of the Christian communities increased, the bishops became important members of the local honorability. Nevertheless, their main role remained the pastoral care and administration of the Christian community.

Kľúčové slová: Antika; rímske impérium; kresťanstvo; biskup;

Keywords: Antiquity; Roman Empire; Christianity; Bishop;

Keď sa pozeráme na antiku ako celok, musíme si uvedomiť, že dejiny cirkvi sa v mnohých ohľadoch vyvíjajú úplne odlišne pred a po konštantínovskom obrate. Prvá fáza sa okrem toho končila ťažkými udalosťami veľkej perzekúcie za vlády Diokleciána a Galeria na začiatku 4. stor. po Kr. Perzekúciu ukončil až Galeriov edikt z r. 311 a jeho potvrdenie Milánskym ediktom z r. 313.¹

Prvú fázu vývoja cirkvi a jej organizácie tak môžeme vymedziť rokom 30 po Kr., keď na kríži zomiera Ježiš z Nazaretu a následne podľa viery kresťanov vstáva z mŕtvych a onedlho vystupuje na nebesia, a práve spomínanými tolerančnými ediktmi. Vytváranie štruktúr raných kresťanských spoločenstiev tak ležalo najskôr na pleciach členov židokresťanských obcí a neskôr, aj vďaka pôsobeniu Pavla z Tarzu, na pleciach členov kresťanských obcí skladajúcich sa

¹ Galeriov edikt a Milánsky edikt nám v plnom znení zachovali LACTANTIUS. *De mortibus persecutorum*, 34 a 48; EUSEBIUS. *Historia Ecclesiastica* 7, 17, 1-11 a 10, 5, 2-14.

prevažne z bývalých pohanov. Pavlovské zbory sa stavali k myšlienke oficiálnej autority veľmi rezervovane, a to vzhľadom na Pavlov dôraz na vládu Ducha Svätého, rovnosť charizmatických darov a vzájomnú podriadenosť.² Už na konci 1. stor. nachádzame vo vedení kresťanských obcí spoločenstvo starších – presbyterov – a neskôr sa (ešte v 1. stor.) stretávame s ďalšími úradmi – episkopmi, ktorí pôvodne dohliadali, resp. mali na starosti viaceré ohraničené úlohy v rámci spoločenstva, a diakonmi, ktorí tiež stáli v službe cirkevnej obce. Episkopov bývalo v jednej obci niekoľko (často sa zamieňa pojem presbyter a episkopos). V 2. stor. prichádza k pretvoreniu pozície episkopa a začíname hovoriť o monoepiskopáte, keď už v jednej obci stretávame len jedného episkopa. Svedkami tohto vývoja sú pavlovské pastorálne listy, Prvý Petrov list, listy Ignáca z Antiochie a Zjavenie sv. Jána, ktoré vznikajú v rozpätí rokov 110 až 135 po Kr.³

Tento vývoj je odpoveďou na postupný rozmach kresťanstva, keď sa členmi kresťanských spoločenstiev stávalo čoraz viac ľudí, ako aj na nesprávne učenia, rôzne gnostizujúce tendencie, ale aj na vyslovene heretické smery. Nie všade sa však idea moniepiskopátu presadila už v prvej pol. 2. stor., napr. v Ríme sa s týmto vývojom stretávame až v posledných desaťročiach 2. stor. V 3. stor. však už nachádzame v cirkevných obciach dokonca trojitú organizačnú štruktúru, a to biskup – presbyteri/kňazi – diakoni. Tu môžeme hovoriť o monarchickom episkopáte, keď mal biskup právomoc a povinnosť rozhodovať o všetkých záležitostiach týkajúcich sa jeho obce.⁴ V tejto dobe ale ešte neexistovala žiadna nadradená alebo nadregionálna inštitúcia.

Treba jasne prízvukovať, že práve vďaka vybudovanej hierarchii a biskupskému vedeniu cirkvi „preplávala“ cez veľmi búrlivú druhú polovicu 3. stor. a zač. 4. stor., keď kresťania zažili tri celorišské prenasledovania.⁵ Najväčším problémom po skončení jednotlivých vln prenasledovania bol prístup cirkvi k mnohým kresťanom, ktorí podľahli tlaku úradov a vykonali nejaký druh obete pred sochami pohanských božstiev alebo si o tom aspoň zabezpečili potvrdenie. A boli to práve biskupi, ktorí tento problém riešili ukladaním rôzne odstupňovaného pokánia a následným opätovným prijatím odpadlíkov (*lapsi*) do cirkevného spoločenstva. Mnohí kresťania však vytrvali a zostali Kristovi verní, samozrejme, i mnohí biskupi. Napr. kartáginskému biskupovi Cyprianovi, ktorý sa inak veľmi zaslúžil o sformulovanie pravidiel voči kresťanom, ktorí sa previnili proti Kristovi obetovaním tradičným bohom, sa vyčítalo, že počas Déciovoho prenasledovania sa stiahol z Kartágu na vidiek, aby sa vyhol požiadavkám cisárskeho ediktu, a nezostal v meste, ktorého cirkevné spoločenstvo riadil; preto pri Valeriánovom prenasledovaní o šesť rokov neskôr v Kartágu zostal a stal sa obeťou prenasledovania.⁶

² SCHNELLE, Udo. Die ersten 100 Jahre des Christentums 30-130 n. Chr. Göttingen 2016, s. 257-260.

³ KOCH, Dietrich-Alex. Geschichte des Urchristentums. Göttingen 2014, s. 439-451.

⁴ SUCHÁNEK, Drahomír – DRŠKA, Václav. Církevní dějiny. Antika a středověk. Praha 2013, s. 57-61.

⁵ JIRKAL, Emanuel. L. Caelius Firmianus Lactantius: O smrti prenasledovateľov I. Rímske impérium na ceste od tradičných kultov ku kresťanstvu. Nitra 2013, s. 56-77.

⁶ ACTA CYPRIANI 4, 3; PONTIUS. Vita Cypriani 15, 1.

Tolerančnými ediktmi sa dostávame do druhej fáze vývoja kresťanských spoločenstiev, ktorú končí až koniec antiky a vytvorenie národných cirkví v jednotlivých nástupníckych germánskych kráľovstvách. Už z predchádzajúcej fáze sa vytvoril model, podľa ktorého každé mesto v ríši, hoci aj malé, malo svojho biskupa. Miest v impériu bolo okolo dvetisíc a toľko bolo tiež biskupských sídiel. Samozrejme, veľkosť miest sa veľmi výrazne líšila, k tomu ešte pristupovala skutočnosť, že v rôznych častiach ríše bolo rôzne percentuálne zastúpenie kresťanov. Kým v Ríme mali v tejto dobe (v polovici 3. stor.) v rámci kresťanskej obce 1500 vdov a núdzných, o ktorých sa spoločenstvo staralo⁷, tak v Neokaisarei na pobreží Čierneho mora mala kresťanská obec v r. 240 pri voľbe nového biskupa len 17 členov.⁸

Voľba biskupa

Človek sa biskupom mohol stať veľmi rôznorodým spôsobom, hoci sa cirkev snažila zaviesť určité pravidlá, ktoré sa mali dodržiavať. Od uchádzača o biskupský úrad sa vyžadovalo, aby sa už predtým osvedčil v nejakom cirkevnom úrade. Určitá etapa vo vývoji biskupského úradu bola dosiahnutá už v polovici 3. stor. Môžeme ju pozorovať vďaka spisu Apoštolská tradícia (*Traditio apostolica*), pripisovanému rímskemu presbyterovi Hypolitovi, čo sa už dnes javí ako sporné, pričom nevieme, či popisuje situáciu v Ríme alebo skôr v Antiochii. Datujeme ho však s istotou pred celoríšske prenasledovania prebiehajúce od polovice 3. stor. Kapitoly venujúce sa voľbe biskupa sa nachádzajú na začiatku spisu. Kandidát bol volený všetkými členmi konkrétneho cirkevného zhromaždenia a po jeho voľbe nasledovalo v nedelju jeho vysvätenie vkladaním rúk biskupov zo susedných miest. Tým bola voľba biskupa potvrdená a mohol nastúpiť do svojho úradu.⁹ Vkladanie rúk iných biskupov pri vysviacke nového biskupa bolo nevyhnutné z toho dôvodu, že prevládali pochybnosti o zostúpení Ducha Svätého prostredníctvom voľby – a vkladanie rúk ho malo zabezpečiť.¹⁰ Voľba spoločenstva tak musela byť uskutočnená v zhode so susednými biskupmi, čo sa dalo vnímať ako obmedzenie slobodnej voľby členov cirkevnej obce, pretože na voľbe nového biskupa sa museli zhodnúť veriaci so susednými biskupmi.

V procese prerastania kresťanskej cirkvi do inštitúcií rímskeho štátu cirkev preberala viaceré ustanovenia pochádzajúce z pravidiel týkajúcich sa cisárskych úradov. Od polovice 4. stor. sa na konciloch prejavuje snaha usporiadať podmienky, ktoré má splniť uchádzač o biskupský úrad, pričom sú podobné podmienkam vo svetskej cisárskej službe. Už Prvý nicejský koncil z r. 325 zaradil medzi kánony podmienku, aby sa novokrstenec nestával hneď presbyterom alebo dokonca biskupom, čo sa často stávalo, ako sa píše v tom istom kánone, ale aby najskôr zostal nejaký čas len radovým členom spoločenstva.¹¹ V r. 343 cirkevní otcovia na koncile v Serdike spresnili tieto podmienky tým, že pred biskupské

⁷ EUSEBIUS. *Historia Ecclesiastica* 6, 43, 11.

⁸ GREGORIUS NYSSENUS. *De vita Gregorii Thaumaturgi*. PG 46, s. 909.

⁹ TRADITIO APOSTOLICA 2.

¹⁰ MARKSCHIES, Christoph. *Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství*. Praha 2005, s. 194-195.

¹¹ CANON 2.

svätenie zaradili istý druh kariérneho postupu. Uchádzač o biskupskú funkciu mal najskôr určitú dobu zastávať úrad lektora, diakona a presbytera, v ktorých sa mal osvedčiť, až potom sa mohol stať biskupom.¹² Na prelome 4. a 5. stor. rímski biskupi ustanovili zoznam cirkevných úradov a určili tiež minimálny vek na ich dosiahnutie.¹³ Jednotlivé obce si však aj naďalej zachovávali rozličné spôsoby ustanovenia biskupa, veľmi dôležitú úlohu mali stále členovia kresťanskej obce a zvolený kandidát často nemusel byť ani klerik. Takto bol za biskupa zvolený Ambrosius z Milána a potrebné svätenia vrátane krstu prijal až po svojom zvolení.¹⁴ Inde sa vyžadoval súhlas ľudu a klerikov. Avšak nie vždy sa to podarilo dodržať, niekedy sa ľud so svojím názorom presadil aj proti odporu viacerých okolitých biskupov, ako to bolo v r. 371 v prípade Martina z Tours.¹⁵ Na prelome 5. a 6. a stor. za vlády Anastasia (491 – 518) sa začal presadzovať nový spôsob voľby jednotlivých biskupov. Tento spôsob nachádzame už u Severa z Antiochie¹⁶, ktorý zaznamenáva, že pri voľbe biskupa sa ľud dostáva do ústrania, hoci je ešte stále prítomný pri voľbe; musí sa totiž zjednotiť s klérom a miestnymi kuriálmi, členmi mestskej rady, pričom vyberajú troch kandidátov, z ktorých si nakoniec vyberie biskup – metropolita. Tento vývoj napokon reflektovalo aj zákonodarstvo cisára Iustiniana I. (527 – 565) v edikte z r. 528, v ktorom sa hovorí o voľbe troch kandidátov celým cirkevným spoločenstvom, z ktorých sa má vybrať ten najvhodnejší, nehovorí sa však, kto má výber vykonať.¹⁷ Tento zákon dopĺňujú Iustinianove novely z rokov 546 a 565, v ktorých sa však už ľud nespomína, hovorí sa len o klerikoch a popredných občanoch mesta, ktorí navrhujú troch kandidátov.¹⁸ Pri dôležitých biskupstvách sa svojich kandidátov snažil presadiť aj cisár, ale nemal na to žiadne oprávnenie. Mohol len využiť svoj vplyv na voľbu biskupa, čo sa dialo pravidelne v Konštantínopole. Pri iných biskupstvách to nešlo ani z časových dôvodov. Kým sa do hlavného mesta dostala správa o uvoľnení biskupského stolca, už bol zväčša zvolený nový biskup.

V predchádzajúcom texte sme sa stretli s významným postavením metropolitu, teda biskupa hlavného mesta provincie. Provincie boli základným prvkom rímskeho spôsobu riadenia ríše, v priebehu stáročí prešli viacerými zmenami a reformami. Na prelome 3. a 4. stor. urobil zásadnú reformu správy ríše cisár Diocletianus (284 – 305) a dokončil ju Constantinus I. Podľa nej základnú kostru správy tvorilo asi stodvadsať provincií, ktoré sa združovali do diecéz a tie následne do prefektúr. Počet diecéz (*dioecesis*) v 4. stor. kolísal a pohyboval sa od dvanásť po pätnásť.¹⁹ Cirkevný metropolitný systém sa vytvoril po r. 313 a Constantinovom zrovnoprávnení kresťanského náboženstva a jeho ďalšej

¹² CANON 10 (gréc.); CANON 13 (lat.).

¹³ PIETRI, Charles. Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur. Band 2: Das Entstehen der einen Christenheit (250 – 430). Freiburg – Basel – Wien 1995, s. 647-648.

¹⁴ PAULINUS. Vita Ambrosii 6-9.

¹⁵ Sulpicius Severus. Vita Martini 9. K datovaniu pozri PUTNA, Martin C. Sulpicius Severus a jeho svätý Martin medzi antikou a stredovekom. In Sulpicius Severus: Život svätého Martina. Praha 2003, s. 51-52.

¹⁶ Severos z Antiochie. Epistulae I, 18, 30, 39.

¹⁷ Codex Iustinianus 1, 3, 41, pr. (a. 528).

¹⁸ Novellae Iustiniani 123, 1 (a. 546); 137, 2 (a. 565).

¹⁹ Burian, Jan. Římské impérium. Vrchol a proměny antické civilizace. Praha 1994, s. 138-139.

podpore. Constantinus I. a jeho nástupcovia sa snažili, aby sa hranice cirkevnej a štátnej správy zhodovali – a tak sa vytvoril aj v rámci cirkevnej správy metropolitný systém. Metropolita sa spomína už v kánonoch Nicejského koncilu, kde sa mu priznáva právo potvrdiť novozvoleného miestneho biskupa.²⁰ Medzi metropolitove práva patrilo okrem potvrdzovania, prípadne svätenia nového biskupa i zvolávanie provinciálnych synod, na ktorých sa mali riešiť dôležité alebo sporné otázky týkajúce sa chodu cirkvi v danej provincii. Už od počiatkov šírenia kresťanstva sa však vytvárala štruktúra založená na dôležitosti jednotlivých miest, ktoré sa mohli preukázať svojimi koreňmi v apoštolskej dobe. Tieto významné centrá sa niekedy nezhodovali s rímskym správnym systémom a dokázali práve vďaka svojej autorite naviazanej na významného zakladateľa zatieniť správne centrum a pozdvihnúť sa nad okolité biskupstvá. V prípade, ak sa významné počiatky kresťanskej komunity stretávali s významným postavením mesta v rámci rímskeho impéria, dokázali si tieto strediská vybudovať mimoriadny vplyv na okolité oblasti, ba dokázali si ich podriaďovať. Do pozície nespochybniteľných vodcov celých veľkých oblastí sa dostali Rím, Antiochia a Alexandria, ktorých výnimočné postavenie potvrdil už Nicejský koncil.²¹ Postupne začali byť tieto centrá nazývané patriarchátmi a upevnili si svoje mocenské postavenie, Alexandria nad Egyptom a priľahlými provinciami, Antiochia na rímskym východe a Rím nad západom impéria. V prípade Ríma to však nebolo také jednoduché, svoje vlastné pozície si veľmi chránilo napr. Kartágo, ale aj ďalšie oblasti. Mocné regionálne centrum sa mohlo vytvoriť aj vďaka schopnostiam významnej osobnosti, napr. Ambrosia z Mediolana (Milána) (vo svojej dobe zatienil i význam Ríma). Samozrejme, ak nenasledoval rovnako schopný nástupca, takýto vplyv mohol veľmi výrazne poklesnúť. Na Konštantínopolskom koncile z r. 381 sa medzi patriarcháty zaradil Konštantínopol, hoci len vďaka politickým súvislostiam, keďže to bolo sídelné mesto cisára.²² Konštantínopol získal dohľad na Malou Áziu, Trákiu a Gréckom. Na Chalcedónskom koncile v r. 451 bol vytvorený piaty patriarchát, a to Jeruzalem; tento patriarchát bol považovaný za čestný a jeruzalemský vplyv platil len v Palestíne.²³

Biskupské privilégia a právomoci

Rôzne privilégia a právomoci boli biskupom udeľované od doby vlády Constantina I. (306 – 337). Keďže Constantinus I. zrovnoprávnil kresťanstvo s ostatnými tradičnými náboženstvami ríše, presunul pôvodné privilégia pre kňazov a kňazské kolégia tiež na kresťanských duchovných. Kňazi tradičných kultov boli oslobodení od nútených prác (*munera sordida*), od rôznych osobných služobných výkonov (*munera personalia*) a pre kňazov slúžiacich v rámci cisárskeho kultu platilo oslobodenie od majetkových výdavkov (*munera personalia*). Tieto oslobodenia im prináležali preto, že rímskemu štátu išlo oveľa viac o ich bohoslužobné úkony

²⁰ CANON 4.

²¹ CANON 6.

²² CANON 3.

²³ SUCHÁNEK, Drahomír – DRŠKA, Václav. Církevní dějiny. Antika a středověk. Praha 2013, s. 146-147.

a výkon kultu, keďže od toho podľa rímskeho vnímania náboženstva záviselo blaho impéria.²⁴ Toto vnímanie preniesol Constantinus I. tiež na kresťanské náboženstvo a oslobodil klerikov od všetkých nútených povinností, hneď ako sa v r. 312 po víťazstve nad Maxentiom v bitke pri Mulvijskom moste stal pánom západu.²⁵ V r. 319 – 320 vyšli dva ďalšie edikty potvrdzujúce toto privilégium. Prvý hovoril o tom, že „tí, čo sa nazývajú klerici“, majú byť oslobodení od všetkých verejných bremien. A druhý rozširoval privilégiá na rodinných príslušníkov duchovných a oslobodzoval ich od platenia daní z majetku. Edikt udával dva dôvody na to, aby čoraz viac ľudí vstupovalo do radov duchovenstva a aby takto oslobodený majetok slúžil na prospech chudobných.²⁶ V r. 343 boli oslobodení od platenia dane splatnej každých päť rokov (*lustralis collatio*) v zlate alebo v striebre tí duchovní, ktorí si na svoje živobytie zarábali ako remeselníci alebo obchodníci.²⁷ V r. 370 vyšiel zákon, ktorý oslobodzoval klerikov od platenia dane z hlavy (*capitatio plebeia*), ktorú platili nižšie vrstvy žijúce na vidieku.²⁸ Dôležitým privilégiom udeleným Constantinom I. kresťanskej cirkvi medzi rokmi 316 až 321 bola možnosť prepúšťať na slobodu otrokov. Muselo sa tak udiť v kostole za účasti kresťanského spoločenstva a za prítomnosti biskupa.²⁹ Otroek prepustený na slobodu týmto spôsobom (*manumissio in sacrosanctis ecclesiis*) získaval plnú slobodu a stával sa rímskym občanom – napr. na rozdiel od prepustenia medzi priateľmi (*manumissio inter amicos*), keď prepustenec získal nižší právny štatút.³⁰

Jedným z najdôležitejších privilégií poskytnutých cirkvám a zvlášť biskupom bolo zriadenie biskupského súdu zákonom z r. 318 alebo 321. Podľa tohto zákona nemal nikto brániť sporiacej sa strane pri prenesení prípadu pred biskupský súd, a to ani vtedy, ak sa už súdny proces začal pred svetským súdom. Rozhodnutie biskupa bolo záväzné a nedalo sa proti nemu odvolať. Je pravdepodobné, že biskup mohol súdiť trestné a civilné záležitosti. Biskupský súd sa mal konať, ak záujem o to prejaví čo i len jedna sporiaca sa strana, ako to vyplýva z textu ediktu.³¹ Zároveň to znamenalo, že klerici získali *privilegium fori*, teda už nemali byť súdení svetským súdom, ale mali právo byť súdení na cirkevnom súde. Štát tým príslušníkom kléru priznával zvýhodnenie v ich postavení služobníkov Božích. V r. 355 Constantinov syn Constantius II. (337 – 361) priamo odňal svetským súdom právo súdiť biskupov.³² Následkom pre klerikov, ktorí by sa obrátili na svetský súd alebo by sa podriadili jeho rozhodnutiu, bolo ich zosadenie.³³ Obmedzenie sudcovských právomocí biskupov nastalo v poslednej štvrtine 4. stor. Cisár Gratianus

²⁴ PIETRI, Charles. Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur. Band 2: Das Entstehen der einen Christenheit (250 – 430). Freiburg – Basel – Wien 1995, s. 643.

²⁵ EUSEBIUS. Historia Ecclesiastica 10, 7; CODEX THEODOSIANUS 16, 2, 1.

²⁶ CODEX THEODOSIANUS 16, 2, 2; CODEX THEODOSIANUS 16, 2, 10.

²⁷ CODEX THEODOSIANUS 16, 2, 8; 16, 2, 10; 16, 2, 14.

²⁸ CODEX THEODOSIANUS 13, 10, 6.

²⁹ CODEX THEODOSIANUS 4, 7, 1; CODEX THEODOSIANUS 1, 13, 2.

³⁰ PIETRI, Charles. Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur. Band 2: Das Entstehen der einen Christenheit (250 – 430). Freiburg – Basel – Wien 1995, s. 223.

³¹ CODEX THEODOSIANUS 1, 27, 1.

³² CODEX THEODOSIANUS 16, 2, 12.

³³ PIETRI, Charles. Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur. Band 2: Das Entstehen der einen Christenheit (250 – 430). Freiburg – Basel – Wien 1995, s. 645-646.

(375 – 383) odňal biskupom právo súdiť kriminálne prípady, ktoré mohli súdiť už len svetské súdy.³⁴ A cisári Honorius (395 – 423) a Arcadius (395 – 408) v r. 398 umožnili prerokovať prípad pred biskupským súdom už len vtedy, ak sa na tom dohodli obidve sporné strany. Biskup sa tak stáva iba zmierovacím sudcom.³⁵

Constantina I. k zavedeniu biskupského súdu nevedli snahy oslabiť štát alebo obavy z nespravodlivosti svetských súdov voči kresťanom, keďže magistrátne súdy nehľadeli na náboženskú príslušnosť sporných strán. Oveľa viac ho k tomu viedol zámer odľahčiť svetské súdy, ktoré boli zahŕtené prípadmi, pričom rozhodovanie trvalo aj roky, ako aj zámer uľahčiť prístup k spravodlivosti aj nižším vrstvám, pretože svetské súdy boli drahou záležitosťou. Biskupské súdnictvo umožňovalo ľuďom oveľa ľahší prístup k súdnemu procesu a zároveň oveľa lacnejší. Na vykonanie rozsudkov, samozrejme, dohliadala štátna moc. Biskupské súdy boli veľmi vyhľadávané, pretože biskup bol považovaný do veľkej miery za nepodplatiteľného, čo bolo dôležité v prípade, ak sa súdil chudák s boháčom. Ako sa však sťažuje Aurelius Augustinus³⁶, v prípade, že sa biskup priklonil v prospech chudobného, boháč ho začal obviňovať, že sa nedočkal spravodlivosti, pretože sa biskup obával, že by sa mu vyčítalo, že zanedbáva chudákov.³⁷ Sudcovská činnosť zaberala biskupom veľkú časť ich času, niekedy dokonca celý deň.³⁸

Sociálny pôvod biskupov

S povinnosťami, ktoré na biskupa čakali v jeho úrade, boli spojené viaceré očakávania. Aby ich mohol zvládať, potreboval zodpovedajúce vzdelanie a pri súdnej činnosti znalosť základných princípov rímskeho práva i právnych postupov pri súdoch. Požiadavka na zodpovedajúce vzdelanie do veľkej miery zužovala možnosť kandidovať kresťanom z nižších stavov, prevažná väčšina biskupov tak pochádzala z majetných vrstiev. Ako sme už uviedli, vstup do radov klerikov a najmä biskupov so sebou prinášal rôzne privilégia, najmä však oslobodenie od ťaživých a nákladných povinností voči štátu alebo mestu. Preto hneď po prvých Constantinových zákonoch v prospech duchovenstva do jeho radov začalo vstupovať mnoho zámožných občanov z vyšších mestských vrstiev (*decurionov/curialov*), ktorí mali okrem chodu svojho mesta, na ktorý vynakladali nemálo svojich prostriedkov, na starosti i výber daní a ich doplatenie, ak sa ich nevybralo predpísané množstvo.³⁹ Tým sa začal vývoj, v ktorom sa duchovenstvo a najmä biskupi dostávali na vyšší spoločenský stupeň a rástla ich sociálna prestíž. Constantinus I. si ale veľmi skoro uvedomil, aké problémy pre chod štátu by prechod z radov *curialov* do radov duchovenstva spôsobil, a tak už v r. 320 zakázal *decurionom* a ich synom vstup medzi klérus, čím chcel zabrániť ich snahe vyhnúť

³⁴ CODEX THEODOSIANUS 16, 2, 23.

³⁵ CODEX IUSTINIANUS 1, 4, 7.

³⁶ AUGUSTINUS, In psalmos enarrationes 25, 13.

³⁷ KRAUSE, Jens-Uwe. Geschichte der Spätantike. Tübingen 2018, s. 330-331.

³⁸ Napr. sa na to sťažoval Aurelius Augustinus. POSSIDIUS, Vita Augustini. 19, 1-3. Pozri tiež RAPP, Claudia. Holy Bishops in Late Antiquity The Nature of Christian Leadership in an Age of Transition. Berkeley – Los Angeles – London 2005, s. 246-248.

³⁹ ČEŠKA, Josef. Zánik antického sveta. Praha 2000, s. 77-78; 82.

sa svojim stavovským povinnostiam.⁴⁰ Postup ďalších cisárov v tomto ohľade je nejednoznačný a kolíše medzi úplným zákazom a tolerovaním vstupu *decurionov* medzi klérus. Napokon sa vžili viaceré podmienky pre *decurionov*. Ak chceli vstúpiť do stavu klerikov, *decurioni* sa museli stať minimálne biskupmi, museli si zohnať nástupcu v kúrii a zároveň museli svoj majetok odkázať kúrii alebo potomkom či príbuzným, ktorí ho následne budú využívať v prospech mesta.⁴¹ Väčšinu biskupov v 4. stor. teda tvorili ľudia z radov *curialov*, ako bol napr. Aurelius Augustinus, biskup z mesta Hippo Regius v Afrike.

Našli sa však aj biskupi pochádzajúci z najvyšších vrstiev, ako napr. Ambrosius, ktorý je zrejme prvým doloženým biskupom senátorského rangu v dejinách cirkvi, alebo Paulinus z Noly na zač. 5. stor.⁴² Samozrejme, Ambrosius nielen vďaka svojmu pôvodu, ale aj vďaka miestu svojho pôsobenia – Milánu, ktoré sa v 4. stor. stalo sídelným cisárskym mestom – mal úplne iné možnosti na presadzovanie svojho vplyvu, čo dokázal vďaka svojej osobnej charizme aj široko využívať. Ambrosius sa často dostával do interakcií s cisármi, cisári sa s ním radievali a on tak v mnohých prípadoch dokázal presadiť svoju vôľu. Súviselo to, samozrejme, aj s tou skutočnosťou, že cisári v tomto období boli kresťanmi, svojím krstom boli zaradení do kresťanského spoločenstva. V r. 384 Ambrosius zabránil návratu oltára bohyne víťazstva späť do rímskej kúrie, v ktorej zasadal senát. Oltár z nej bol odstránený v r. 382 a aj Ambrosiov vplyv pomohol tomu, že cisári zostali v tejto veci neústupní.⁴³ Keď mladý Valentinianus II. (375 – 392) a jeho matka Justína žiadali v Mediolane (Miláne) jeden z kostolov na ariánske bohoslužby, Ambrosius sa postavil radikálne na odpor, ba dokonca sa zabarikádoval v kostole so svojimi prívržencami. Justína napokon kapitulovala.⁴⁴ Oveľa väčšie dôsledky mali Ambrosiove konflikty s cisárom Teodosiom I. (379 – 395). V r. 388 chcel dať Teodosius potrestať biskupa v Kalliniku na Eufrate za to, že dal vypáliť miestnu synagógu, okrem toho mal biskup synagógu znova vystavať na vlastné náklady. Proti tomu sa postavil Ambrosius a napokon dosiahol oslobodenie biskupa a neobnovenie židovského domu modlitieb.⁴⁵ Oveľa tvrdšie vystúpil proti cisárovi v prípade masakra divákov pretekov vozov v Solúne, kde došlo k zabitiu veliteľa gótskej vojenskej posádky. Následne ako odvetu bolo na cisárov podnet zmasakrovaných sedemtisíc ľudí. Ambrosius pristúpil k veľmi tvrdému postoju, odmietol v prítomnosti cisára sláviť eucharistiu a odoprel mu cirkevné spoločenstvo. Cisár sa napokon podriadil a vykonal verejné pokánie.⁴⁶ Ambrosius nemal v úmysle zmenšiť autoritu vládcu rímskeho impéria, chcel ale,

⁴⁰ CODEX THEODOSIANUS 16, 2, 3; 16, 2, 9 (a. 326).

⁴¹ PIETRI, Charles. Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur. Band 2: Das Entstehen der einen Christenheit (250 – 430). Freiburg – Basel – Wien 1995, s. 645.

⁴² HIERONYMUS. Epistulae 58, 11 – k senátorskému rangu Paulina.

⁴³ AMBROSIUS. Epistulae 72 a 79; SYMMACHUS. Relatio tertia – podáva nám pohanský pohľad na danú záležitosť; je to vlastne žiadosť, aby sa oltár vrátil do senátnej kúrie, ktorú cisárovi poslal rímsky prefekt Quintus Aurelius Symmachus.

⁴⁴ AMBROSIUS. Epistulae 76.

⁴⁵ PAULINUS. Vita Ambrosii 22, 2-3.

⁴⁶ RUFINUS. Historia ecclesiastica 11, 18; SOZOMENOS 7, 25, 1-7; THEODORETOS. Historia ecclesiastica 5, 17-18.

aby aj cisár uznal, že v otázke mravov je len hriešnym človekom a na nápravu potrebuje sprostredkovanie duchovných osôb.⁴⁷ Ako však správne poukázal Roger Collins, Ambrosius mohol svoj tlak vykonávať len vtedy, ak mal on aj cisári rovnaký hodnotový základ a cisárom záležalo na tom, čo si myslí a čo robí ich biskup. Ak by totiž boli vyznávačmi tradičných božstiev, biskup by na nich stratil akýkoľvek dosah, pretože by ich vôbec nezaujímal, či bude sláviť bohoslužby a eucharistiu, alebo nie.⁴⁸

Vzdelanie biskupov však bolo tiež veľmi dôležité pri teologických sporoch a dišputách, keďže išlo o dobu veľkých ekumenických koncilov, na ktorých sa premýšľalo, tvorilo a interpretovalo kresťanské učenie. Vytvárali sa nové pojmy, ako boli Božia osoba, Božia podstata, Božia prirodzenosť a podobne. Je to zároveň doba veľkých heréz, ako napr. arianizmu, pneumatomachizmu, nestorianizmu alebo monofyzitizmu. Bolo náročné vyznať sa v jednotlivých názoroch a vyjadreniach a už vôbec nebolo jednoduché zaujať k týmto otázkam osobný postoj.⁴⁹

Cirkevný majetok a výdavky biskupov

Ako sme už spomenuli, biskupov pôvod a vzdelanie boli pri vykonávaní jeho funkcie a zároveň pri správe majetku, ktorý mu bol zverený, dôležité. Z majetku a hotovosti cirkvi sa platil klérus spoločenstva, udržiavali sa cirkevné budovy, zabezpečovali liturgické potreby a veľká časť príjmov sa vydala na charitatívnu činnosť v prospech tých najbiednejších. V pedkonštantínovskej ére tvorili príjmy cirkevných spoločenstiev najmä milodary príslušníkov spoločenstva. Po konštantínovskom obrate zostali milodary dôležitou súčasťou cirkevných príjmov, hoci teraz už väčšiu časť tvorili dôchodky z nehnuteľného majetku, ktorý cirkev získala darovaním alebo odkázaním. Aj v tomto smere veľmi pomohol cirkvi Constantinus I., ktorý jej v r. 321 udelil možnosť prijímať dedičstvá, čím sa jej majetok začal zväčšovať.⁵⁰ A keď do cirkvi vstupovali zámožné vrstvy obyvateľstva, rapidne stúpila výška darov a odkazov pre cirkev. Niektorí zbožní členovia aristokracie dokázali rozdať veľkú časť svojho majetku chudobným a rôznym cirkevným inštitúciám. Napr. Olympias, príbuzná prefekta mesta Konštantínopol, darovala cirkvi veľkú sumu a rozsiahle majetky v Trákii, Malej Ázii a v Konštantínopole, kde založila kláštor, ktorý slúžil zároveň ako hospic a nemocnica.⁵¹ K tomu pristupovali testamentárne odkazy, a to nielen bohatých členov, ale aj chudobných, ktorí odkázali v prospech cirkvi aspoň malú sumu. Na cirkev prechádzal automaticky tiež majetok klerikov, ktorí nezanechali závet.⁵² Tým, ako sa jednotlivé komunity kresťanov stávali zámožnejšie, rástla ekonomická a hospodárska moc biskupov. Cirkevný majetok narastal aj preto, že cisári postupne

⁴⁷ SUCHÁNEK, Drahomír – DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny. Antika a středověk*. Praha 2013, s. 94.

⁴⁸ COLLINS, Roger. *Evropa raného středověku*. Praha 2005, s. 190-191.

⁴⁹ K rôznym teologickým názorom a cirkevným sporom pozri napr. SUCHÁNEK, Drahomír – DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny. Antika a středověk*. Praha 2013, s. 159-181.

⁵⁰ CODEX THEODOSIANUS 16, 2, 4.

⁵¹ PIETRI, Charles. *Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur. Band 2: Das Entstehen der einen Christenheit (250 – 430)*. Freiburg – Basel – Wien 1995, s. 559; 884.

⁵² KRAUSE, Jens-Uwe. *Geschichte der Spätantike*. Tübingen 2018, s. 344. CODEX THEODOSIANUS 5, 3, 1.

zakázali cirkvi jeho predaj. Za Iustiniana I. sa tento zákaz rozšíril na celú ríšu.⁵³ To, že bohatstvo cirkvi narastalo, potvrdzujú ďalšie dve skutočnosti. (1) Na východe získal na význame úrad *oikonoma*, ktorý mal na seba prebrať biskupove povinnosti práve v oblasti spravovania majetku. (2) V cirkvi narastal tlak na potláčanie simónie, teda kupovania si cirkevných úradov, najmä úradu biskupa. To znamená, že úrad biskupa sa stal natoľko zaujímavým a výnosným, že sa oplátilo vynaložiť veľkú sumu na jeho získanie.⁵⁴

Samozrejme, že existovali enormné rozdiely medzi jednotlivými kresťanskými spoločenstvami. Mimoriadne bohatá bola cirkev v najväčších mestských centrách impéria, v Ríme, Alexandrii, Antiochii a Konštantínopole. Rímska cirkev mala k dispozícii bohaté prostriedky. Už sme spomínali, že už v 3. stor. sa dokázala postarať o tisícpäťsto vdov a núdzných.⁵⁵ Bohatstvo rímskej cirkvi spomína aj pohanský autor Ammianus Marcellinus, ktorý biskupom vyčíta ich túžbu po bohatstve či márnotrátnej a luxusnej spôsobe života a hostiny, ktoré často prevyšujú aj kráľovské tabule.⁵⁶ V prípade Ríma sa často spomína tiež položartovné vyjadrenie pohanského senátora Agoria Praetextata, ktorý vraj povedal: „Spravte zo mňa rímskeho biskupa a ja sa ihneď stanem kresťanom.“⁵⁷ O bohatstve cirkvi v Alexandrii hovorí zoznam úplatkov, ktoré vynaložil patriarcha Kyrillos, aby sa dostal z domáceho väzenia, do ktorého ho posadil cisár po skončení koncilu v Efeze v r. 431. Kyrillos použil obrovské sumy, úplatky siahali (pre jednotlivé osoby) od 100 po 14 400 zlatých (200 libier, čo je asi 65 kg zlata), a keďže ani alexandrijská pokladnica nebola bezodná, museli si Alexandrijčania ešte požičať tisícpäťsto libier zlata.⁵⁸ Podľa homílií Jána Zlatoústeho mala Antiochia prostriedky na zaopatrenie troch tisícok núdzných a v inom zozname bolo tritisíc vdov a panien.⁵⁹

Priemerné biskupstvá neboli také bohaté. Iustinianus I. v jednom zo zákonov rozlišuje šesť tried biskupských sídel podľa ročného príjmu, ktorý siaha od tridsať po dve libry zlata.⁶⁰ Na druhej strane rebríčka stáli veľmi chudobné biskupstvá. Vieme o jednom biskupovi z Malej Ázie, ktorý mal ročný príjem len šesť solidov a musel ho podporovať susedný biskup, ktorý mu posielal ďalších dvanásť solidov ročne.⁶¹ Okrem toho bolo veľa biskupov, a to aj v bohatých spoločenstvách, ktorí žili veľmi skromne, čo uznáva aj Ammianus Marcellinus.⁶² Kartáginský biskup Eugenius na konci 5. stor. vynakladal takmer všetky prostriedky na rozdávanie

⁵³ CODEX IUSTINIANUS 1, 2, 14; 1, 2, 17; PIETRI, Luce. Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur. Band 3: Der Leteinische Westen und der byzantinische Osten (431 – 642). Freiburg – Basel – Wien 1995, s. 537.

⁵⁴ KRAUSE, Jens-Uwe. Geschichte der Spätantike. Tübingen 2018, s. 345.

⁵⁵ EUSEBIUS. Historia Ecclesiastica 6, 43, 11.

⁵⁶ AMMIANUS MARCELLINUS 27, 3, 14.

⁵⁷ HIERONYMUS. Adversus Johannem Hierosolymitanum 8.

⁵⁸ DEMANDT, Alexander. Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Iustinian 28 – 565 n. Chr. München 1989, s. 165.

⁵⁹ MARKSCHIES, Christoph. Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství. Praha 2005, s. 121-122.

⁶⁰ NOVELLAE IUSTINIANI 123, 3.

⁶¹ SEVEROS z ANTIOCHIE. Epistulae 1, 4.

⁶² AMMIANUS MARCELLINUS 27, 3, 15.

almužien a pre seba si nechal vždy len toľko, koľko stačilo (skromne) na daný deň.⁶³

Okrem prostriedkov na chod jednotlivých cirkevných spoločenstiev môžeme k výdavkom priradiť i mnohonásobné podporné opatrenia v prospech chudobných. Na podporu chudobných a charitu išla väčšina finančných prostriedkov, ktoré mal biskup k dispozícii. Ľudia, ktorí boli odkázaní na pomoc, boli zapisovaní do zoznamov nazývaných *matricula pauperum*, vedených biskupom a klérom. Takéto zoznamy núdznych poznáme z viacerých oblastí rímskeho impéria, napr. z Egypta, Afriky (dnešné Tunisko), Sýrie alebo Jeruzalema.⁶⁴ Biskupi sa starali o vdovy a siroty, slabých a cudzincov, o chorých a o vojenských zajatcov, ktorých vykupovali na slobodu, alebo o ľudí v žalároch, ktorých pravidelne navštevovali. Táto súčasť kresťanského života predstavovala veľmi významný faktor príťažlivosti kresťanského učenia, čo si veľmi dobre uvedomoval cisár Iulianus Apostata (361 – 363), ktorý sa ako presvedčený ctiteľ tradičných kultov, hoci bol vychovaný ako kresťan, snažil oslabiť kresťanstvo a posilniť pohanské kulty. Jedným z prostriedkov zvýšenia atraktivity tradičného náboženstva bola starostlivosť o najnižšie vrstvy obyvateľstva prostredníctvom kňazov štátnych kultov.⁶⁵ Biskupi tiež prejavovali svoje milosrdenstvo v ťažkých časoch, ktoré ich spoločenstvá alebo príslušné oblasti postihli. V r. 471 vpadli Vizigóti do údolia Rhodanu (Rhôny) a vypálili tam veľkú časť úrody obilia. Biskup Patiens z Lugduna (dnes Lyon) nakúpil na vlastné náklady obilie a rozdeľoval ho všetkým, ktorí ho potrebovali, a to aj mimo oblasti patriacej pod jeho biskupstvo, za čo ho vo svojom liste chváli biskup Augustonemeta (Clermotu) Sidonius Apollinaris, pretože aj Augustonemetum využilo Patientovu pomoc.⁶⁶ Biskup Porfyrios z Gazy platil na zač. 5. stor. bedárom, ktorí k nemu prišli, každý deň šesť obolov a počas pôstu sa táto suma zvýšila na desať obolov.⁶⁷

Postupne sa v rámci cirkevnej starostlivosti vyvinula ďalšia charitatívna činnosť – starostlivosť o pútnikov a pocestných, pre ktorých sa stavali nocľahárne (*xenodochia*). Tie však čoskoro preberali ďalšie funkcie, ako bola starostlivosť o chorých, starých, vdovy, novorodencov, najdúchov, slepcov atď. Vo viacerých mestách sa stavali špecializované nemocnice, napr. pre malomocných. V Jeruzaleme postavila Eudokia dom pre štyristo malomocných, ktorí tu mali aj vlastné kúpele. Biskup Basilius postavil v Kaisarei v Kappadokii rozsiahly areál pre chorých a núdznych a tiež malomocných, ktorý bol vraj veľký ako mesto, ako uvádza Gregor z Nazianzu.⁶⁸ Starostlivosť o chorých bola veľmi dôležitou novotou v rámci antickej spoločnosti a veľmi pomáhala rodinám chorých, pretože tradičná liečba bola nákladná a príbuzní chorého často prichádzali o celé majetky.⁶⁹

⁶³ VICTOR VITENSIS 2, 7.

⁶⁴ PIETRI, Charles. Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur. Band 2: Das Entstehen der einen Christenheit (250 – 430). Freiburg – Basel – Wien 1995, s. 787.

⁶⁵ MARKSCHIES, Christoph. Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství. Praha 2005, s. 121.

⁶⁶ SIDONIUS APOLLINARIS. Epistulae 6, 12, 5 a 8-9.

⁶⁷ MARKOS DIAKONOS. Vita Porphyrii 94.

⁶⁸ GREGORIUS NAZIANZENSIS. Orationes 43.

⁶⁹ KRAUSE, Jens-Uwe. Geschichte der Spätantike. Tübingen 2018, s. 334.

Vplyv biskupa

V mestách stúpala krok za krokom vplyv biskupa na mestské záležitosti, a to zároveň s tým, ako postupne slabli pozície mestských rád (*curiae*). Biskupi sa stávali dôležitým mocenským faktorom vďaka viacerým skutočnostiam. Biskup často pochádzal z vyšších vrstiev spoločnosti, bol volený doživotne, čo bolo mimoriadne dôležité v porovnaní s mestskými alebo štátnymi magistrátmi s voľbou len na určité obdobie, mal k dispozícii rozsiahly aparát pozostávajúci z klerikov. Viacerí biskupi dokázali pri presadzovaní svojich záujmov zmobilizovať mníchov, ktorí terorizovali ulice. Takto postupoval nám už známy patriarcha Alexandrie Kyrillos, ktorý v r. 415 začal so snahami vyhnať Židov z Alexandrie. Židom poskytol svoju podporu najvyšší magistrát v Egypte (*praefectus Augustalis*) Orestes, ale nepomohlo to, pretože Kyrillos ovládol s mníchmi a ošetrovateľmi (*parabalani*) ulice a Židia museli Alexandriu opustiť. Po ďalších incidentoch zasiahol samotný panovník Teodosius II. (408 – 450), ktorý viacerými zákonmi stanovil patriarchovi mantinely jeho správania. Zákony z r. 416 znížili počet parabalanov na päťsto (onedlho ho zvýšili na šesťsto) a zakázali klerikom miešať sa do verejných záležitostí.⁷⁰

Týmto smerom sa situácia výrazne posunula v Galii. V 5. stor. sa totiž rímska správa postupne sťahovala smerom na juh a ponechávala severné regióny, aby sa viac-menej starali sami o seba. Tento vývoj sa napokon rozšíril na celú Galiu. Mnoho biskupov z tohto regiónu pochádzalo zo senátorského stavu, niektorí ešte pred svojím zvolením zastávali funkcie v štátnej správe, ako napr. Sidonius Apollinaris, ktorý bol pred nástupom do biskupskej funkcie mestským prefektom Ríma. Senátorský pôvod nachádzame v Galii v duchovnom stave vo väčšom počte, pretože jeho predstavitelia prišli o možnosť uplatnenia v štátnych službách – na rozdiel napr. od Itálie, kde senátori stále mohli zastávať vysoké magistrátne posty, či už na cisárskom dvore, alebo v službách gótskeho kráľa Theodoricha Veľkého (493 – 526). Mnohí biskupi tak preberali stále viac správu svetských záležitostí a organizovali napr. obranu svojho mesta pred nájazdmi „barbarov“. Hieronymus chváli v jednom zo svojich listov biskupa mesta Tolosa (dnes Toledo), že vďaka nemu sa v r. 407 ubránilo pred nájazdom Svébov, Vandalov a Alanov.⁷¹ Významným biskupom 5. stor. bol biskup Germanus z Autessiodura (dnes Auxerre), ktorý takisto zastával vysoké magistrátne posty a vo funkcii biskupa dosiahol v r. 435 v rokovaní s magistrátmi zníženie daní pre svoje mesto, resp. v r. 448 pri ohrození Autessiodura dohodol pokoj zbraní s Goarom, kráľom Alanov.⁷²

Viaceré Iustinianove zákony zo 6. stor. prezrádzajú nárast kompetencií biskupov aj vo svetskej oblasti. Biskupi vystupovali ako kontrolný orgán správneho a justičného aparátu, nemali teda na starosti administratívne alebo exekutívne úlohy. Angažovanie sa vo svetských záležitostiach, ako napr. ochrana pred zlými rozhodnutiami alebo tlakom úradov, vyplývalo z konkrétnych podmienok. Biskupi v ostatných častiach ríše, ktoré ešte boli pod správou cisára, sa na rozdiel

⁷⁰ CODEX THEODOSIANUS 16,2,42 a 43. DEMANDT, ref. 58, s. 164.

⁷¹ HIERONYMUS. Epistulae 123,15.

⁷² CONSTANTIIUS LUGDUNENSIS, Vita Germani 19 a 24 – dane; 28 – pokoj zbraní.

od Galie naďalej zaoberali najmä správou ich spoločenstva a nestávali sa úradom, ktorý by preberal správu mesta aj vo svetských záležitostiach.⁷³

Záver

Funkcia biskupa, jeho postavenie a jeho právomoci sa v rámci neskorej antiky výrazne zmenili. Na začiatku to boli vodcovia prenasledovanej komunity, ktorí mali starosti najmä s útechou svojich ovečiek a po skončení prenasledovania s opätovným sfunkčnením života spoločenstva. Po konštantínovskom obrate získali biskupi čoraz viac právomocí a povinností, čo sa prejavilo najmä v cisárskom zákonodarstve. Biskupi do istej miery zastupovali štátne úrady, a to najmä v rámci súdnych inštitúcií a neskôr (za Iustiniana I.) aj vo funkcii dozoru nad chodom mestskej správy. Jednou z hlavných úloh biskupa a kléru bola starostlivosť o chudobných a núdznych, novinkou v rámci antickej spoločnosti bola starostlivosť o chorých. Budovaním rôznych hospicov, starobincov a nemocníc menili zároveň vzhľad antických miest, k čomu patrila tiež stavba kresťanských kostolov. Vďaka rôznym cisárskym donáciám a odkazom či darom narastala hospodárska sila jednotlivých biskupov a čoskoro sa zaradili medzi mestskú honoráciu. Biskupi v závislosti od okolností preberali aj úlohy štátnej správy, a to najmä v Galii, a hoci Iustinianus I. posilňoval postavenie biskupov v spoločnosti, tí sa predsa nestali súčasťou mestskej alebo cisárskej exekutívy a ich hlavnou činnosťou bola naďalej správa kresťanského spoločenstva. Samozrejme, že na to neboli sami, postupne sa vytvoril široký aparát klerikov, ktorí biskupovi pomáhali a odbreňovali ho od záležitostí, ktoré si vyžadovali veľa času a odvádzali ho od jeho hlavnej činnosti – pastoračných úloh i správy kresťanskej komunity.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0006/18 „Imago episcopi – moc biskupa a jej prezentácia v stredoveku“.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Pramene:

- ACTA CYPRIANI. In MUSURILLO, Herbert. *The Acts of the Christian Martyrs*. Oxford: Clarendon Press, 1972.
- AMBROSIUS. *Epistulae et acta, epistularum libri I – VI* – ed. O. Faller. Wien 1968, CSEL 82/1 *Epistulae et acta: Epistularum libri VII-VIII* – post O. Faller rec. M. Zelzer. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990, CSEL 82/2.
- AMBROSIUS. *Epistularum liber decimus, Epistulae extra collectionem, Gesta concili Aquileiensis* – ed. M. Zelzer. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1982, CSEL 82/3.
- AMMIANUS MARCELLINUS. *Rerum gestarum libri qui supersunt*. Hrsg. von Wolfgang Seyfarth. *Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*. Leipzig: Teubner, 1978.
- AUGUSTINUS. *Enarrationes in psalmos 1 – 32 (expos.)* – ed. C. Weidmann. Wien: Augustinus, *Enarrationes in Psalmos 51 – 60* – ed. H. Müller, 2004, CSEL 94/1 2003, CSEL 93/1A.

⁷³ KRAUSE, Jens-Uwe. *Geschichte der Spätantike*. Tübingen 2018, s. 336-338.

- AUGUSTINUS. *Enarrationes in Psalmos 18 – 32 (Sermones)* – ed. C. Weidmann. Wien: Augustinus, *Enarrationes in Psalmos 51 – 60* – ed. H. Müller 2004, CSEL 94/1 2011, CSEL 93/1B.
- CODEX IUSTINIANUS. In *Corpus Iuris Civilis, editio stereotypa decima, volumen secundum, Codex Iustinianus* – ed. P. Krueger. Berlin: Apud Weidmannos, 1929.
- CODEX THEODOSIANUS. *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmundianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes* – ed. Th. Mommsen, F. M. Meyer. Berlin: Apud Weidmannos, 1962.
- CONSTANTIUS LUGDUNENSIS. *Vita Germani episcopi Autissiodorensis auctore Constantio*. In Krusch, B. and Levison, W. (eds.), *Passiones vitaeque sanctorum aevi Merovingici (V)*, MGH *Scriptores rerum Merovingicarum 7*. Hanover und Leipzig: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1920, s. 225 – 283.
- EUSEBIUS. *Historia Ecclesiastica*. In Schwartz, Eduard. *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte (= Eusebius Werke. Bd. 2, Teil 1; 2)*. Leipzig: Hinrich, 1903; 1909.
- GREGOR NAZIANZENUS. In SIEBEN, Hermann Josef. *Gregor von Nazainz. Orationes theologicae. – Theologische Reden, übersetzt und eingeleitet (Fontes Christiani, 22)*, Freiburg – Basel – Wien – Barcelona – Roma – New York: Herder, 1996.
- GREGOS NYSSENUS. *De vita Gregorii Thaumaturgi*. In *Patrologia graeca, tomus 46* – ed. J.-P. Migne. Paris: Garnier Fratres, 1863, s. 893 – 958.
- HIERONYMUS. *Contra Johannem Hierosolymitanum*. In *Patrologia latina, tomus 23* – ed. J.-P. Migne. Paris: Garnier Fratres, 1845, s. 371 – 412.
- HIERONYMUS. *Epistulae, I – III* – ed. Hilberg, I. Wien: Tempsky, 1910 – 1918, CSEL 54 – 56
- LACTANTIUS. *De mortibus persecutorum*. Edited and translated by J. L. Creed. Oxford: Oxford University Press, 1984.
- MARKOS DIAKONOS. *Vita Porphyrii*. In Marc le diacre, *Vie de Porphyre. Évêque de Gaza* – ed. H. Grégoire et M.-A. Krueger. Paris: Les Belles Lettres, 1930.
- NOVELLAE IUSTINIANI. In *Imperatoris Justiniani Institutionum libri IV* – ed. E. Schraeder. Berlin: Georgius Reimer, 1851.
- PAULINUS. *Vita sancti Ambrosii. Mediolanensis Episcopi, a Paulino Eius Notario Ad Beatum Augustinum Conscripta: A Revised Text, and Commentary, with an Introduction and Translation by Mary Simplicia Kaniecka*. Washington: Catholic University of America, 1928.
- PONTIUS. *Vita Cypriani*. In PELLEGRINO, M. *Vita e Martirio di San Cipriano. Introduzione, testo critico, versione e note*. Alba: Edizioni Paolini, 1955.
- POSSIDIUS. *Sancti Augustini vita scripta a Possidio episcopo*. Edited with revised text, introduction, notes, and an english version. Princeton: Princeton University Press, 1919.
- RUFINUS. *Historia Ecclesiastica*. In *Eusebius Werke, Zweiter Band, Die Kirchengeschichte. Die lateinische Übersetzung des Rufinus*, hg. von E. Schwarz und Th. Mommsen. 3. Bände (GCS 9/1; 2). Leipzig: Hinrich 1903; 1909.
- SEVERUS ANTIOCHENUS. *Epistulae*. In BROOKS, E. W. *The sixth Book of the select Letters of Severus patriarch of Antioch in the Syriac version of Athanasius of Nisibis*. 2 Bände. London: Williams and Norgate, 1902/1903.
- SIDONIUS APOLLINARIS. *Epistulae*. In *Sidonius. Letters: Books 3 – 9*. Translated by W. B. Anderson. Loeb Classical Library 420. Cambridge: Harvard University Press, 1965.
- SOZOMENOS. *Historia Ecclesiastica*. In Hansen, Günther Christian (Hrsg.). *Sozomenos. Historia Ecclesiastica – Kirchengeschichte (= Fontes Christiani. Band 73)*. 4 Teilbände. Turnhout: Brepols, 2004.
- SULPICIUS SEVERUS. *Vita sancti Martini*. In Sulpice Sévère, *Vie de Saint Martin, t. 1 (Sources Chrétienes, t. 133)*. Paris: Cerf 1967.

- SYMMACHUS, QUINTUS AURELIUS. Relatio tertia. In KLEIN, R. Der Streit um den Victoriaaltar: Die dritte Relatio des Symmachus und die Briefe 17, 18, und 57 des Mailänder Bischofs Ambrosius. Einführung, Text, Übersetzung und Erläuterungen, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972.
- THEODORETOS. Historia Ecclesiastica. In Theodoret Kirchengeschichte – ed. L. Parmentier (Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte 5). Leipzig: Hinrich, 1911.
- TRADITIO APOSTOLICA. Apostolische Überlieferung. Lateinisch und deutsch. Übersetzt von Wilhelm Geerlings (Fontes Christiani Bd. 1). Freiburg im Breisgau: Herder, 1991.
- Victor von Vita. Historia persecutionis Africanae provinciae temporum geiserici et Hunerici regum Wandalorum. Kirchenkampf und Verfolgung unter der Vandalen in Africa. Lateinisch und deutsch. Herausgeben, eingeleitet und überetzt von Konrad Vössing. Texte der Forschung 96. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011.

Monografie a zborníky ako celok:

- BURIAN, Jan. Římské impérium. Vrchol a proměny antické civilizace. Praha : Svoboda – Libertas, 1994.
- COLLINS, Roger. Evropa raného středověku. 300 – 1000. Praha: Vyšehrad, 2005.
- ČEŠKA, Josef. Zánik antického světa. Praha: Vyšehrad, 2000.
- DEMANDT, Alexander. Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Iustinian 284 – 565 n. Chr. München: C. H. Beck, 1989.
- JIRKAL, Emanuel. L. Caelius Firmianus Lactantius: O smrti prenasledovateľov I. Rímske impérium na ceste od tradičných kultov ku kresťanstvu. Nitra: UKF, 2013.
- KOCH, Dietrich-Alex. Geschichte des Urchristentums. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht Verlag, 2014.
- KRAUSE, Jens-Uwe. Geschichte der Spätantike. Tübingen: A. Francke Verlag, 2018.
- MARKSCHIES, Christoph. Mezi dvěma světy. Dějiny antického křesťanství. Praha: Vyšehrad, 2005.
- PIETRI, Charles. Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur. Band 2: Das Entstehen der einen Christenheit (250 – 430). Freiburg – Basel – Wien: Herder, 2000.
- PIETRI, Luce. Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur. Band 3: Der Lateinische Westen und der byzantinische Osten (431 – 642). Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1995.
- PUTNA, Martin C. Sulpicius Severus a jeho svatý Martin mezi antikou a středověkem. In: Sulpicius Severus: Život svatého Martina. Praha: Herrmann & synové, 2003.
- RAPP, Claudia. Holy Bishops in Late Antiquity The Nature of Christian Leadership in an Age of Transition. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 2005.
- SCHNELLE, Udo. Die ersten 100 Jahre des Christentums 30 – 130 n. Chr. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016.
- SUCHÁNEK, Drahomír – DRŠKA, Václav. Církevní dějiny. Antika a středověk. Praha: Grada Publishing, 2013.

Počet slov: 6829

Počet znakov vrátane medzier: 47 325